

Національна академія наук України  
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

## ІСТОРИЧНІ ЗОШИТИ

*Л.А. Шевченко, М.М. Рогожа*

# ДУХОВНА СПАДЩИНА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНОЇ РОЗБУДОВИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Київ 1998

*Шевченко Леся Антонівна — д.і.н., провідний  
науковий співробітник відділу сучасної історії  
Рогожа Марія Миколаївна — к.і.н., доцент  
Уманського педагогічного університету*

Зроблено спробу висвітлити одну з малодосліджених і актуальних проблем духовного процесу в незалежній Україні — включення до культурного фонду нації духовної спадщини.

Розраховано на науковців, викладачів, студентів, учнів та всіх, хто цікавиться сучасною історією України.

Автори матеріалів, вміщених у препринтах, висловлюють особисту думку, що не обов'язково збігається з точкою зору редколегії.

#### Редколегія

*С.В.Кульчицький (головний редактор), О.І.Ганжа  
(відповідальний секретар), Н.А.Шип, І.С.Хміль,  
О.І.Гуржій, В.М.Даниленко, М.Ф.Дмитрієнко,  
В.С.Коваль, М.В.Коваль.*

*Літературний редактор В.І.Новицький  
Набір підготувала Л.В.Дубіч  
Коректора автора*

Утвердження незалежної Української держави знаменувало новий етап у багатогранних процесах, що відбуваються в її духовній сфері. Відмова від ідеологічних догм тоталітарної системи, єдиної державної ідеології, певна демократизація суспільства зумовили серйозні зрушення в громадській свідомості населення: в ній дедалі більше зростає прагнення створити суспільство, в центрі якого була б людина. Поступово на хвилі гласності розширюється процес демократизації культурної сфери, яка покликана задовольняти духовні потреби особи, забезпечити зростання інтелектуального потенціалу держави.

Одним з найважливіших чинників багатогранної і різноманітної за своїми проявами духовної розбудови в суверенній Україні є розширення культурного фонду народу, активне включення до нього духовної спадщини. В наш час відбувається певна переоцінка цінностей, реконструкція історичних шляхів, пройдених українською культурою. В результаті до неї шляхом переосмислення поступово включається все найкраще, передове, що було створено на попередніх етапах історичного розвитку. Важливу роль у сучасному культурному розвої відіграє активне відновлення забутих або заборонених духовних цінностей, повернення їх із забуття в безсмертя.

Роль і місце духовної спадщини в інтелектуальному прогресі суспільства зумовлюються тим, що його поступальний розвиток відбувається лише на основі настигності, яку покликана забезпечити культура. Більше того, світовий досвід свідчить, що необхідною передумовою інтелектуального прогресу нації є національна ідентифікація людей, яка неможлива без врахування і пізнання історико-культурної спадщини.

Визнання плюралізму в духовній сфері спричинило більш демократичний і лояльний підхід до визначення духовної спадщини, а також (що не менш важливо) нове, ставлення суспільства до неї. За сучасними уявленнями, духовна спадщина народу України включає прогресивні надбання його національної культури, створені як на батьківщині, так і за її межами — в діаспорі, всюди, де твориться українська культура. Хоч, безумовно, згідно із загальними критеріями пріоритет надається духовному потенціалу, нагромадженому в самій Україні. При цьому культурний фонд нації має величезний часовий діапазон: він включає як духовні надбання минулих поколінь, так і найкраще, передове, що виникло в сучасному культурному процесі, в тому числі в роки тоталітаризму.

Культурний фонд нації, як і її історико-культурна спадщина, що повинна бути включена до нього, мають два рівні культури — елітарний, тобто професійний і народний. Визнання об'єктивного співвідношення між ними, відповідного рівня їх взаємозв'язків і взаємовпливу є необхідною і важливою умовою культурного прогресу суспільства. Цілком, на нашу думку, справедливо відзначає академік Я. Ісаєвич: "На жаль, не приносять користі престижеві традиційної народної культури ті сучасні функціонери від культури, які стали піднімати примітивізований і скам'янілий фольклоризм до рівня державної політики. Нема потреби ані ідеалізувати народні традиції, ані їх знецінювати. Основою для справжньої культурної творчості може бути таке змагання між традиціоналізмом та народністю, з одного боку, і прагненням до новаторства й експериментів,

— з іншого, в якому ні одна із сторін не стає нероздільно панівною”<sup>1</sup>.

В сучасних умовах факт розширення культурного фонду нації має і певний політичний аспект. Повернення історико-культурної спадщини до духовного потенціалу народу — одне з свідчень подолання ідеологічної заангажованості, характерної для періоду тоталітаризму, коли до культурного фонду нації включався лише той творчий доробок, який повністю відповідав офіційним ідеологічним догматам. В результаті з культурного процесу вилучалося все те, що хоч якоюсь мірою було позначено ідеєю української державності, все те, що офіційною пропагандою розцінювалося як — “буржуазний націоналізм”.

В процесі повернення історико-культурної спадщини до культурного фонду нації особливе значення має відновлення в історичній пам’яті народу імен тих представників інтелектуальної еліти суспільства — української інтелігенції, чий творчий доробок у різні часи збагатив елітну, професійну культуру, що увійшла до духовної скарбниці України.

Як відомо, протягом тривалого відрізка часу з культурного фонду нації було виключено величезний пласт української культури — творчість літераторів і митців, що стали жертвами сталінських репресій, тих, хто своєю трагічною долею заслужив називатися “розстріляним безсмертям”. Водночас на тотальне вищивлення було приречено будь-який творчий доробок, позначений модерністськими пошуками. Різноманітну за своїм втіленням нестандартність, яка не відповідала естетично-художнім критеріям офіційної ідеології, ортодоксальна критика відносила до категорії антирадянських. Проти авторів таких творів

ведася нещадна боротьба, адже їх оголошували політичними ворогами. Зрозуміло, вони насильницьким шляхом були усунуті усунута з культурно-духовного процесу.

В роки сталінських репресій з культурного середовища України насильницьки було вилучено чимало талановитих письменників, поетів, художників, композиторів, літературознавців, мистецтвознавців, журналістів. Серед них — майстри, творчість яких досягла загальноєвропейського рівня, — Є.ПЛУЖНИК, М.ВОРОНИЙ, М.БОЙЧУК, О.АРХИПЕНКО та інші.

Свідченням того, як втрачалася духовна спадщина народу, є дані про видання доробку деяких українських авторів. Станом на 1988 рік в Україні твори Ганни БАРВІНОК публікувалися востаннє в 1927 р., Володимира ВИШНІЧЕНКА — в 1932 р., Ореста ЛЕВИНЬКОГО — в 1933 р., Дмитра ЯВОРНИЦЬКОГО — в 1929 р. і т. ін.

У виданому в 1928 р. біо-бібліографічному довіднику А.ЛЕЙТЕСА і М.ЯШЕКА "Десять років української літератури" (1917-1927) під загальною редакцією С.ПИЛИПЧУКА названо прізвище 1070 письменників. Значну частину з них сучасні українські читачі не знали <sup>2</sup>.

Якщо твори певної частини літераторів України не видавалися, то доробок художників, скульпторів, графіків, який не відповідав критеріям офіційного мистецтва, вилучався з експозицій, передавався в єпецфонди, а нерідко знищувався. Так, у 1952 р. правоохоронними органами зі збірок художнього музею у Львові було вилучено кількасот творів; серед яких скульптури українського митця світової слави

О.АРХИПЕНКА.

Особливу роль у формуванні громадянської свідомості населення відіграє повернення до інтелектуального потенціалу народу України творчої спадщини М.С. ГРУШЕВСЬКОГО. Після розгрому школи М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ні в період сталінщини, ні в наступні часи, коли командно-адміністративна система робила все, щоб знищити національну самосвідомість українського народу, громадськість України не мала змоги знайомитися з науковими та публіцистичними творами видатного вченого, бо вони не видавалися. Лише наприкінці 80-х років з'явилися перші статті, в яких ставилося питання про реалістичну оцінку творчості М.ГРУШЕВСЬКОГО. Відмова від тоталітарної ідеології відкрила широкі можливості для повернення в культурне життя України творчої спадщини вченого. У періодиці та збірниках стали систематично з'являтися твори М.ГРУШЕВСЬКОГО і дослідження про нього. В 1990 р. окремою книжкою видано його "Ілюстровану історію України" (репринтне видання 1913 р.). Наступного року побачив світ перший том одинадцятитомного видання "Історії України-Руси", поступово публікуються наступні томи цієї праці. Опубліковано також книжки М.ГРУШЕВСЬКОГО "Предок. Із белетристичної спадщини", "Про українську мову і українську школу", "Хто такі українці і чого вони хочуть?" та ін. З 1993 р. видавництво "Наукова думка" розпочало випуск "Історії української літератури" тощо.

Публікація творів М.С.ГРУШЕВСЬКОГО відіграла винятково важливу роль в осмисленні історико-культурної спадщини українського народу, його історичного минулого, в дальшому спрямуванні історич-

ної науки в Україні.

Новому осмисленню історичного процесу, врахуванню позицій різних шкіл і напрямів у гуманітарних науках сприяє також повернення до читача творів В.АНТОНОВИЧА, І.ОГІЄНКА та ін. Зокрема, в Україні видано твори Івана ОГІЄНКА "Українська культура" (витримала два видання), двотомна "Українська церква", "Дохристиянські вірування українського народу", "Історія українського друкарства" тощо.

Український читач має змогу знайомитися з творчістю письменників, книги яких не видавалися в Україні в попередні часи тому, що їх погляди не відповідали офіційним ідеологічним концепціям.

До читача незалежної України завдяки зусиллям республіканських видавництв, насамперед "Дніпра", доходять твори В.ВИННИЧЕНКА, М.КУЛІША, П.КУЛІША, О.ОЛЕСЯ, С.ЧЕРКАСЕНКА, Н.КОРОЛЕВИ, М.КОСТОМАРОВА, Б.ГРІНЧЕНКА, М.ЗЕРОВА, Є.ПЛУЖНИКА, Б.-І. АНТОНИЧА та інших. Твори цих та багатьох інших письменників стали надбанням читачів не тільки через публікації у періодичній пресі, а й у вигляді окремих видань: одностомників, двотомників і навіть багатотомників. 1992 р. видавництво "Радянський письменник" опублікувало збірку поезій Г.ЧУПРИНКИ — самобутнього митця слова, який 1921 р. став жертвою тоталітаризму, відкривши мартиролог українського "розстріляного безсмертя". З 1930 р. в Україні віршів Г.ЧУПРИНКИ не друкували, а його книжки знаходилися в спецфондах.

У наш час культурний потенціал народу поступово поповнюється духовними цінностями, які в

недалекому минулому відкидалися. Щодо цього становить інтерес доля кантати "До 50 роковин смерті Т.ШЕВЧЕНКА", яку в 1911 р. написав М.ЛИСЕНКО, використавши вірш В.САМІЙЛЕНКА. В царській Росії цензурний комітет заборонив виконання цього твору. Але і після революції кантата, незважаючи на її достоїнства, майже не звучала. Водночас у США капела бандуристів ім.Т.ШЕВЧЕНКА (м.Детройт) почала виконувати цей твір. Керівник колективу здійснив музичний супровід кантати і включив її до музично-поетичної композиції "Слово Тараса". І тільки у новому вокально-симфонічному вигляді, який здійснив В.КИРЕЙКО, твір М.ЛИСЕНКА звучатиме перед слухачами України<sup>3</sup>.

Важливо, що в умовах незалежної геополітично єдиної України до культурного фонду суспільства поступово включається духовно-церковна культура, яка протягом багатьох століть була невід'ємною складовою духовності народу. Це релігійна поезія і народна творчість, храмова архітектура й мистецтво, святочно-обрядова культура, християнська благодійність. На попередніх етапах в умовах тоталітарної системи ця галузь духовної культури народу була вилучена з культурного обігу і навіть переслідувалася. Завмерло ікономалярство, не було створено жодного нового циклу колядок і щедрівок, зник той напрям в архітектурі, який забезпечував храмове, церковне будівництво, релігійна тема повністю зникла з поезії, прози, драматургії.

Нині поступово церковна культура в усій її багатогранності відроджується: в містах і селах України споруджено нові храми, досить широко виконується духовна музика, літератори і митці

дедалі частіше звертаються до релігійних тем тощо.

Рівень відновлення сакрального будівництва певною мірою характеризується його масштабами. Так, упродовж 1988-1995 рр. в Україні зведено понад півтори тисячі храмів, мечетей, молитовних будинків. У 1997 р. збудовано 364 культових приміщення.

Розширюється виконання духовної музики. Вона з'явилася і в репертуарі професійних колективів. Активно працюють колективи, що виконують лише духовну музику. Серед них слід назвати широко знану в Україні та за її межами капелу "Фрески Києва", створену в 1989 р.

Важливе місце в процесі відродження духовної спадщини народу належить історичним пам'яткам України. Знання про пам'ятки історії та культури народу духовно збагачують людину, розширюють її світогляд, є джерелом відродження національного буття, чинником формування національної самосвідомості.

Характерною тенденцією сучасного культурного стану суспільства є зростання інтересу не тільки до національної історії, що свідчить про посилення процесу національної ідентифікації, але й до всесвітньої, що характеризує процес все більш широкого звернення суспільства до загальнолюдських цінностей. Це зумовлює соціальну значущість історико-культурних пам'яток — документальної основи історичного процесу.

Рух за збереження пам'яток історії і культури набуває все ширших масштабів. Цьому сприяє і те, що нині під егідою Інституту історії України НАНУ готується до видання багатотомний звід пам'яток історії і культури України. В процесі цієї роботи

виявлено десятки тисяч різноманітних пам'яток, що становлять значний інтерес.

Протягом останніх років велику роботу щодо виявлення і збереження історико-культурної спадщини провели широкі кола громадськості республіки, діяльність яких спрямовують Товариство охорони пам'яток історії і культури і Всеукраїнське товариство краєзнавців. Виявлення і популяризація пам'яток національної культури — важлива частина загального процесу відродження духовної спадщини народу.

Водночас, одним з найважливіших чинників духовного процесу в сучасній Україні, свідченням розширення культурного фонду нації є те, що до нього все інтенсивніше включається модернове мистецтво. Україна на початку ХХ ст. дала світові митців, що внесли вагомий вклад у розвиток сучасної культури. В образотворчому мистецтві — це М.БОЙЧУК, О.АРХИПЕНКО, К.МАЛЕВИЧ, Г.ПАРБУТ, В.КРИЧЕВСЬКИЙ. Вихідці з України В.ТАТЛІН, М.ЛАРІОНОВ, брати В. і Д.БУРЛЮКИ, В.КАНДИНСЬКИЙ, О.ЕКСТЕР, С.ТЕРК (С.ДЕ-ЛОНЕ) стали основоположниками ряду модернових стилів у Росії. Їх внесок у скарбницю світового мистецтва гідно оцінено громадськістю. Досить активно в минулому цей напрям розвивався і в інших видах та жанрах художньої творчості українського народу.

Глибокі традиції модернізм мав і в українській літературі. На думку літературознавців, зародження модерністського типу мислення спостерігалося вже в творчості І.ФРАНКА та Лесі УКРАЇНКИ. Цей тип мислення втілювався у художньому доробку О.КОБИЛЯНСЬКОЇ, що визначив основи стильового

напряму неоромантизму. Незабаром на різні шляхи новаторського світосприймання вийшли М.КОЦЮБИНСЬКИЙ, В.СТЕФАНИК, М.ЯЦКІВ та ряд інших українських літераторів. Це була перша хвиля модернізму з його розмаїттям стилевих та жанрових тенденцій. На зміну їй у 20-ті роки ХХ ст. прийшла друга хвиля, позначена творчістю цілого покоління літераторів, доля яких стала найтрагічнішою сторінкою в історії української літератури — “розстріляним безсмертям”<sup>4</sup>.

Цей напрям в українській літературі в умовах тоталітаризму, коли художній процес спрямовувався до єдиного реалістичного стилю, що відповідав офіційним ідеологічним критеріям, не міг не тільки розвиватися, а й існувати і, зрештою, був придушений.

Характерно, що, як відзначають деякі літературознавці, в період після другої світової війни третя хвиля модернізму в українській літературі утверджувалася завдяки творчості авторів з діаспори. Саме емігранти того часу написали помітні твори модерністського типу. Серед них — романи І.БАГРЯНОГО “Тигролови”, “Сад Гетсиманський”, “Людина біжить над прірвою”, повісті Т.ОСЬМАЧКИ “Старший боярин”, “План до двору”, “Ротонда душогубців”, повісті В.ДОМОНТОВИЧА “Без ґрунту”, Ю.КОСАЧА “Еней і життя інших”, твори У.САМЧУКА, Д.ГУМЕННОЇ та ін.

І тільки зміни в соціально-духовному кліматі України в 60-ті роки ХХ ст., поява національно-культурного руху, виразником якого виступали шестидесятники, спричинили не тільки збагачення культурного фонду нації завдяки поверненню в нього

модерністських творів минулого, а й відродження цієї нової естетичної системи в українській художній творчості. Сучасний модернізм літературознавці називають уже частіше постмодернізмом.

Авангард в художній, зокрема літературній, творчості відображає суспільну заангажованість авторів, їх активну життєву позицію, свіжу метафоричність, розкутість думки і новизну виражальних засобів. "Вони були не епігонами, а борцями, новаторами, виразниками духовного спору, протесту проти стагнації національного гноблення" <sup>5</sup>.

У 60-ті роки до модерних талантів належали І.ДРАЧ, М.ВІНГРАНОВСЬКИЙ, В.СТУС та ряд інших літераторів. Надалі їх приклад наслідували не менш відомі поети В.КОРДУН, В.ГОЛОБОРОДЬКО, М.ГРИГОРІВ та інші.

Характерно, що навіть в ті часи авангардні твори друкувалися в періодиці, зокрема, в журналі "Дніпро". Їх авторів підтримували і захищали від вульгарної критики П.ТИЧИНА, М.РИЛЬСЬКИЙ, А.МАЛИШКО, О.ГОНЧАР.

Водночас офіційні структури всіляко намагалися перешкодити розвитку цього напрямку в літературі та мистецтві. Модернові твори не дозволяли друкувати, не виставляли на вернісажах, забороняли виконувати на концертах, щодо цього є типовою доля поета В.ГОЛОБОРОДЬКА. Його твори, що стали відомими далеко за межами України, довго замовчувалися на батьківщині. В 1968 р. було розсінано набір першої книжечки його, не вийшла в 1969 р. і друга збірка, хоча й була запланована. Лише 1988 р. у видавництві "Радянський письменник" з'явився друком "Зелендень". Через два роки

вийшла друга книжка "Ікар на метеликових крилах" тиражем 1000 примірників. Численні поезії поета почали з'являтися в періодичних виданнях.

Тим часом в Югославії ще в 1983 р. було видано багатотомник світової поезії під назвою "Від Рабіндраната Тагора до Василя Голобородька". Збірки його поезій виходили також в Америці, Канаді, Бразилії<sup>6</sup>.

Пісні Василь ГОЛОБОРОДЬКО — лауреат Державної премії України ім. Т.ШЕВЧЕНКА, лауреат республіканських премій ім. Василя СИМОНЕНКА та Миколи ТРУБЛАШІ.

Культурний фонд поступово поповнюється і дисидентською літературою. В 60-ті роки в республіці розповсюджувалися так звані захальвні вірші, згодом передані за кордон і в 1969 р. опубліковані під назвою "Крик з могили. Захальвні вірші з України" українським видавництвом "Смолоскип ім. В.СИМОНЕНКА". В умовах незалежності з цими творами знайомляться й читачі материкової України.

Дедалі більшої популярності набувають й новаторські тенденції в малярстві. Цьому сприяє те, що доробок художників-авангардистів широко виставляється на численних вернісажах, які проходять не тільки в Києві, а й в багатьох інших містах України і збирають дедалі більше глядачів і прихильників. Широке визнання, наприклад, у наш час здобув творчий доробок Г.СИНИЦІ. Більш як півстоліття живописні твори Г.СИНИЦІ замовчувалися, їх відносили до абстракціоністського, формалістичного напрямку в мистецтві тому, що він залишався вірним ідеям школи професора М.БОЙЧУКА, ідеям відродження українського монументального живопису на

основі традиції мистецтва Київської Русі, її фресок, настінного живопису. Водночас Г.СИНІЦЯ довів, що для його народу першовитоками кольору, форми повинні стати не самі фрески і мозаїки, як стверджував М.БОЙЧУК, а саме народне мистецтво, що корінням своїм сягає глибини тисячоліть слов'янської народної культури ще дохристиянського періоду. Художник став одним із зачинателів нового напрямку в монументальному живописі — “української національної колористичної школи”. За твори останніх років, частина яких — цикл під назвою “Україно, життя моє” експонувалася в Київському державному музеї Т.ШЕВЧЕНКА, його було удостоєно в 1992 р. Державної премії України ім.Т.ШЕВЧЕНКА.

Розширення кола функціонування авангардного мистецтва — свідчення утвердження плюралізму в духовній сфері. При цьому характерно, що в країні виникають певні структури — видавництва, Центри сучасного мистецтва, картинні галереї, виставки, які сприяють утвердженню і популяризації модернового мистецтва.

Показником нового ставлення до поняття “українська культура” стало включення до нього духовних надбань тих українців, які в силу різних, навіть політичних, причин виїхали з України в інші країни. Для цілісного уявлення про ідейну спрямованість і естетичну значущість нашої духовної спадщини слід розуміти, що чимале місце в ній належить і надбанням української діаспори, що раніше ігнорувалися. Протягом багатьох десятиліть у діаспорі нагромаджено чималий культурний потенціал: створено значні наукові, літературні, мистецькі цінності, там працювали і працюють українські науковці, пись-

менники, митці. Розвитку національної культури в діаспорі сприяє і добре оснащена поліграфічна база. Там видано твори і праці радянських письменників і вчених — жертв сталінських репресій, висвітлено теми, які у нас протягом десятиліть були заборонені або фальсифікувалися. Завдяки організації відповідних архівних установ на Заході збережена значна частина документального матеріалу з історії та культури України.

Українська культура в діаспорі утверджувалася і розвивалася протягом багатьох десятиріч. Слідом за селянами-хліборобами на Захід їхали представники української інтелігенції: письменники, громадські діячі та священики. Спільними зусиллями вони будували народні доми “Просвіти”, читальні, церкви, створювали церковні громади, засновували часописи, друкували книжки. Так виникли осередки української культури на американському континенті.

Важливу роль в творенні національної культури в українській діаспорі відіграла преса. В 1887 р. в США священик Іван ВОЛЯНСЬКИЙ почав видавати український часопис “Америка”, спочатку нерегулярний двотижневик, а потім тижневик, який виходив до 1890 р. Через певний час з’являються друковані органи “Свобода”, “Народна воля” та ін. Першим українським часописом у Канаді став тижневик “Канадійський Фармер”, заснований у 1903 р. Першим редактором цього видання був учитель Іван НЕГРИЧ. Незабаром започаткували такі видання як “Слово”, “Ранок”, “Український голос” тощо. Поет, літературознавець, дослідник та бібліограф української діаспорної літератури Яр СЛАВУТИЧ вважає, що перше оповідання, написане українською мовою в

Канаді, датоване 1897 р. Його автор — отець Нестор ДМИТРІВ, тодішній редактор часопису “Свобода”. Перший вірш українською мовою написав 1898 р. фермер Іван ЗБУРА. Першою друкованою українською книжкою в Канаді був “Християнський Катехизм” (Вінніпег, 1904 р.). Тодішня українська канадська література — це емоції, туга і сентиментальність, переважно — фольклор. Серед тогочасних прозаїків слід виділити Іллю КИРІЯКА, вчителя, письменника, автора однієї з найбільших повістей про життя українців у Канаді, трилогії “Сини землі”, над якою він працював 20 років.

Між двома світовими війнами українська література в еміграції зросла і змінилася світоглядно. Вона поповнилася творами таких письменників, як Олег ОЛЬЖИЧ, Юрій КЛЕН, (Освальд Бургардт) Леонід МОСЕНДЗ, Олена ТЕЛІГА, Євген МАЛАШОК, Оксана ЛЯТУРИНСЬКА та ін. Ці майстри слова внесли значний вклад в історію української літератури.

Після другої світової війни українська література, зокрема в Канаді, знаходиться під впливом представників нової еміграції. Дослідники зазначають, що третій період еміграції до Канади відноситься до 1947-1954 рр., коли в цю країну прибуло понад 40 тис. українців<sup>7</sup>. Серед найновішої еміграції була справжня культурна еліта — понад 50 поетів і письменників, 300 професорів університетів, понад 600 осіб духовного стану.

Саме ця еміграція збагатила українську громаду Канади новими літературними силами та напрямками, внесла новий струмінь в художню творчість. З Європи приїхали поети, письменники, які вже мали

певний літературний досвід, — В.СКОРУПСЬКИЙ, Яр СЛАВУТИЧ, Степан КОВАЛЬСЬКИЙ (псевдонім — Левко РОМЕН), Анатоль КУРДИДИК, Улас САМЧУК та багато інших.

Українській літературі, надрукованій в Канаді після другої світової війни, притаманна широка тематика літературних напрямів і стилів. Тут і патріотична героїка, і ностальгійна лірика, романтика і політична література, гуморески і сатира, мемуаристика, казки, нариси, байки, шкільні підручники, журнали, сторінки в газетах для молоді. Саме після другої світової війни з'явилася в Канаді українська літературна критика. Її представниками були Кость АНДРУСИШИН, Микита МАЙДРИКА, Олекса ГАЙ-ГОЛОВКО, Володимир ЖИЛА, Роман РАХМАННИЙ, Богдан ЧОПИК та ін. В США до українських літературних критиків Яр СЛАВУТИЧ відносить А.ВЛАСЕНКО-БОЙЦУН, Г.ДІБРОВУ, П.КОСЕНКА, Ю.ПЕРФЕЦЬКОГО, Б.РУБЧАКА, Л.ПОЛТАВУ, в Австралії — Д.НИТЧЕНКА, в Англії — О.ВОРОПАЯ та ін.

Непрості умови розвитку української літератури на американському континенті змусили митців діаспори об'єднати свої творчі сили. 26 червня 1954 р. в Нью-Йорку засноване об'єднання українських письменників в еміграції — "Слово". До його фундаторів належали В.БАРКА, І.БАГРЯНИЙ, Б.БОЙЧУК, В.ГАЙДАРІВСЬКИЙ, С.ГОРДИНСЬКИЙ, Й.ГІРНЯК, П.ГОЛУБЕНКО, Г.ЖУРБА, І.КЕРНИЦЬКИЙ, Г.КОСТЮК, І.КОШЕЛІВЕЦЬ, Б.КРАВИЦВ, Ю.ЛАВРІНЕНКО, Н.ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДНА, Є.МАЛАНЮК, В.МІЯКОВСЬКИЙ, Т.ОСЬМАЧКА, М.ПОНЕДІЛОК, Б.РУБЧАК, У.САМЧУК та ін.

До речі, в діаспорі, де українці вже інтегрувалися в суспільне життя країн поселення і вважають їх своєю батьківщиною, сильним є їх прагнення зберегти свою етнічну спільність як вияв культурної спадщини. Але такої спадщини, яка активно функціонує, діє. Переважна більшість українців, особливо старшого віку, знає рідну мову. Свідченням функціонування в діаспорі української культури є попит на українські видання, діяльність мистецьких інституцій — галерей, виставок, видавничих закладів тощо.

В 1956 р. в Торонто засновано Українську спілку образотворчого мистецтва (УСОМ), а в 1957 р. її створено в Едмонтоні. В 1958 р. в Торонто відкрилася мистецька галерея “Ми і світ”, де зберігається понад 200 картин українських митців, які працюють в Європі і Канаді. Деяко пізніше мистецьку галерею “Ми і світ” (її ще називають галереєю КОЛЯНКИВСЬКИХ) перенесено на околицю ніагарських островів. Сьогодні вона іменується “Ніагарська мистецька галерея і музей”. Тут зберігається спадщина Василя КУРИЛИКА — одного з визначних митців — українців. Мистецьку освіту Василь КУРИЛИК здобув у Торонто, Мехіко та Лондоні, де брав участь у виставках Королівської Академії. Намалював понад 7000 картин, видав 12 книг і фільм “Моя автобіографія”. Написав серію картин про українських освоювачів земель, яка перетворена на постійнодіючу виставку в парламенті Канади, серію “Страсті Ісуса Христа”, виставлену в Ніагара-Фолс. Належав до канадської школи малярів, так званої “Групи сем’я”<sup>8</sup>.

Виникнення Канадсько-української мистецької фундації також пов’язане з Торонто: В 1976 р. подружжя меценатів — Михайло і Ярослава ШАФ-

РАІНОКИ придбали будинок, де вже влаштовувалося 38 індивідуальних виставок, експонувалося 2500 робіт, які оглянуло понад 15 тис.чол.

Ще одним центром українського мистецького життя після другої світової війни став Едмонтон (провінція Альберта). В 60-ті роки тут були влаштовані виставки в ювілейній аудиторії славетних митців Олександра АРХИПЕНКА та Якова ПІЗДОВСЬКОГО, а в 1970 р. — Василя КУРИЛИКА, що вже набував світової слави.

Крім митців з Канади та Америки, в Едмонтоні експонувалися твори українських митців з Європи, зокрема, з Парижа — Я.ПІЗДОВСЬКОГО, О.ГРИЦЕНКА, В.КРИЧЕВСЬКОГО та його доньки К.КРИЧЕВСЬКОЇ-РОСАНДИЧ, Л.ГУЦАЛЮКА, О.КАІНОКИ, та ін. Всього понад 30 художників. У 1988 р. з великим успіхом пройшла виставка прибулого з України модерніста І.ОСТАФІЙЧУКА<sup>9</sup>.

Певних організаційних форм набуло мистецьке життя діаспори і в США. Так, значну роль у ньому відіграє створений в 1971 р. в Чикаго Український інститут модерного мистецтва. Він має постійне приміщення з виставочною галереєю, канцелярією, бібліотекою, колекцією картин і скульптур. Інститут модерного мистецтва здійснює свою діяльність в двох напрямках: об'єднує молодих українських митців і одночасно популяризує їх твори в українській громаді. Завданням інституту є сприяти проникненню українців у культурно-творчі осередки американського дозвілля, куди вони раніше зі своїми суто традиційними творами доступу не мали. Для збереження й популяризації українського мистецтва в діаспорі багато зробили працівники Українського

музею в Клівленді, Українського національного музею в Чикаго, музею-архіву в Денвері. Претендує на загальноукраїнський музей діаспори й знаменитий етнографічний музей Союзу українок в Нью-Йорку.

З усіх жанрів музичної культури найбільшого розвитку на еміграції набуло хорове мистецтво. Зокрема, в різних містах Канади в 1924 і 1926 рр. виступала Українська республіканська капела під керівництвом відомого диригента Олександра КОШИЦЯ. З 1941 по 1944 рр. О. КОШИЦЬ викладав на курсах диригентів у Торонто і Вінніпезі. На них навчалися 1200 осіб — переважно уродженців Канади. В 1946 р. було засновано об'єднання українських музик, що згуртувало українських композиторів, які мешкали на американському континенті. Заснований там 1953 р. хор “Дніпро” є визначним популяризатором української пісні.

1959 р. виник танцювальний ансамбль “Шумка”. Створив його Честер (Мирослав) КУЦЬ — учень Василя АВРАМЬКА (з 1926 р. останній створив низку танцювальних шкіл у багатьох місцевостях з компактним українським населенням і підготував тисячі танцівників). Сотні концертів дала “Шумка” на північноамериканському континенті. З великим успіхом вона виступала також у Японії, Гонконгу, країнах Африки, демонструючи всьому світові унікальний стиль “народного балету”, кращі зразки українського танцювального фольклору. В репертуарі шумківців представлені зразки народної хореографії різних регіонів України, зокрема, Полтавщини, Волині, Гуцульщини, Закарпаття і Буковини.

Інша українська мистецька група — “Черемош” (виникла 1968 р.) є породженням доби канадської

багатокультурності. Створенню цього ансамблю також сприяв Честер КУЦЬ, який навчав його артистів виконувати українські народні танці, ставлячи перед черemoшцями мету збереження й розвитку української культурної спадщини.

Активно популяризували українську культуру творчі колективи, створені в інших країнах. Так, у 1948 р. в Мюнхені (Німеччина) було проведено тиждень української культури, в якому взяли участь капела бандуристів ім.Т.ШЕВЧЕНКА, хор "Україна" та інші мистецькі колективи.

Зміни в соціально-духовному кліматі України, що зумовили відмову від ідеологічних догм, утвердження пліуралізму в художньо-мистецькому процесі, сприяли тому, що національний культурний потенціал, нагромаджений в діаспорі, поступово входить до культурного фонду українського народу. В Україні видаються твори літераторів з діаспори, організуються численні вернісажі творів діаспорних митців, виступи зарубіжних творчих колективів і окремих виконавців, виконання творів діаспорних авторів тощо.

Широко публікуються твори таких відомих авторів, як В.БАРКА, І.БАГРЯНИЙ, У.САМЧУК та інші. Прикладом того, як поступово в Україні стають відомими духовні здобутки української діаспори є творчість письменника І.БАГРЯНОГО. Лише протягом останніх років видано романи "Тигролови", "Сад Гетсиманський", повість "Огненне коло" та деякі інші твори письменника. Український читач одержує можливість ґрунтовніше знайомитися не тільки з літературною творчістю, але й з публіцистичною спадщиною І.БАГРЯНОГО. 1994 р. видавництво "Смолоскип" випустило збірку матеріа-

лів “З творчої спадщини письменника” — “Під знаком скорпіона”, де є зразки його публіцистики. Але повне уявлення про публіцистику І.БАГРЯНОГО дає книга його творів — “Публіцистика. Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе” (1996р.). Серед творів українських авторів, невідомих раніше українському читачеві, вагоме місце посідає доробок Б.ЛЕПКОГО. До 120-річчя з дня народження письменника в 1992 р. видавництво “Дніпро” опублікувало його “Твори в двох томах”. Наступного року побачили світ ще чотири томи (п’ять історичних повістей) мазепіани. Крім того, чимало поетичних, прозових і літературознавчих творів Б.ЛЕПКОГО друкувалося в періодичній пресі. Завдяки публікаціям у пресі читачьому загалу стають відомими літературні та публіцистичні твори письменників, що брали участь у діяльності ОУН, — О.ТЕЛІГИ, О.ОЛЬЖИЧА та ін. Так, в журналі “Березіль” (№5-6,1993) опубліковано твори О.ТЕЛІГИ “Якими нас прагнете?” (есе) і фрагмент оповідання “Або-або”.

Свідченням відновлення історичної справедливості є повернення до читача творчої спадщини письменників-емігрантів. Серед них — Юрій КЛЕН (Освальд БУРГАРДТ): — український поет, який до 1931 р. належав до київських неокласиків, а згодом виїхав у Німеччину, на батьківщину своїх предків, і став одним з найвідоміших поетів української еміграції. В Україні вперше побачили світ вірші Ю.КЛЕНА в 1986 р. після їх публікації в журналі “Україна”. Згодом твори письменника з’явилися в часописах “Молода гвардія” і “Дніпро”. В 1991 р. “Вибране” Ю.КЛЕНА опублікувало видавництво “Дніпро”. Надруковано і ряд літературознавчих

публікацій про творчість Ю.КЛЕНА.

Вже видані і знані в Україні твори сучасних письменників діаспори, а цілий ряд авторів цих видань, зокрема членів об'єднання "Слово" (СПА), прийнято до Співки письменників України.

Найвизначнішою подією останнього часу, за словами Олеса ГОНЧАРА, є вихід у світ кількох томів "Енциклопедії українознавства" — репринтного перевидання опублікованої в діаспорі десяти томної "Енциклопедії українознавства". Цю видавничу акцію здійснило Наукове товариство ім. Т.ШЕВЧЕНКА у Львові.

Публікації творів авторів з діаспори сприяє те, що до Києва перенесли свої редакції ряд газет, журнал "Сучасність" — основний літературно-художній і літературно-критичний часопис діаспори, засновано кілька спільних видань.

Можна стверджувати, що в наш час співучасниками літературно-мистецького процесу в Україні виступають сучасні українські літератори, художники, композитори зарубіжжя, в першу чергу шляхом публікації своїх творів, зокрема поети і прозаїки Е.АНДІЄВСЬКА, В.ВОВК, Б.БОЙЧУК, Б.РУБЧАК, Ю.ТАРНАВСЬКИЙ та ін.

Закордонним членом Співки письменників України став український письменник Д.НИТЧЕНКО (псевдонім Д.ЧУБ), що живе в Австралії. Там він проводить значну громадську роботу щодо популяризації українського слова, культури. Завдяки його зусиллям у Мельбурні засновано клуб ім.Василя СИМОНЕНКА — місцеву філію міжнародного об'єднання українських письменників "Слово". 1993 р. видавництво "Веселка" випустило у світ дві книжки

Д.ЧУБА — “Стежками пригод” та “Слідами Миклухо-Маклая”.

Але не тільки шляхом друкування творів повертаються з небуття прізвища людей, що внесли певний вклад у духовну культуру українського суспільства. Так, українсько-американське бюро захисту прав людини заснувало премію ім. Валерія МАРЧЕНКА, широко знаного у світі правозахисника, публіциста і перекладача, який загинув у таборах у часи тоталітарного режиму. Цією премією відзначаються найбільш ґрунтовні публікації на теми правозахисного руху. Першим лауреатом премії імені В.МАРЧЕНКА став редакційний колектив журналу “Україна”, в якому протягом року з’явилася низка різноманітних матеріалів про В.МАРЧЕНКА та І.СВІТЛИЧНОГО, діяльність “Міжнародної амністії” тощо.

Лише в умовах незалежної держави Україна почала вшановувати своїх геніальних синів, що творили за кордоном. Вживаються різноманітні заходи для повернення до культурного фонду народу імен діячів української культури, які були несправедливо забуті. Так, у меморіальному будинку-музеї М.В.ЛИСЕНКА відбувся вечір, присвячений О.КОШИЦЮ, видатному українському хоровому диригенту і композитору, учню М.ЛИСЕНКА. Побачили світ також ряд публікацій про О.КОШИЦЯ.

Пам’яті Василя БАРВІНСЬКОГО був присвячений конкурс молодих піаністів, організований у Львові в грудні 1994 р. В.БАРВІНСЬКИЙ — композитор, піаніст, педагог, музичний критик, який в першій половині ХХ ст. був популярний в Галичині, знаний в Європі. Фортепіанні твори

В.БАРВІНСЬКОГО стали першими українськими композиціями, які у виконанні галицьких піаністів регулярно звучали на західноєвропейській концертній естраді. В повоєнні роки в Україні творчість В.БАРВІНСЬКОГО було вилучено з культурного фонду <sup>10</sup>.

У Києві в Національній опері України відбувся святковий вечір українського танцю, приурочений до 100-річчя від дня народження видатного хореографа і режисера Василя АВРАМЕНКА. Він утверджував у Польщі, Чехо-Словаччині, Німеччині, Канаді, США традиції українського танцю та національного театру. В 1993 р. виконано заповіт талановитого митця: його прах перенесено в Стеблів на Черкащину. Того ж року на його батьківщині проведено міжнародну науково-практичну конференцію "Василь АВРАМЕНКО та українська культура" <sup>11</sup>.

Дедалі частіше в Україні організовуються вернісажі, на яких експонуються твори митців з діаспори. У Києві в листопаді 1993 р. в Українському домі було розгорнуто виставку, на якій представлено твори двох митців з діаспори: письменниці і художника з Мюнхена Е.АНДІЄВСЬКОЇ та скульптора із США А.ПЕРЕЙМИ. Про почуття митця, який після тривалої еміграційної розлуки має змогу показати свої твори співвітчизникам, свідчать слова А.ПЕРЕЙМИ: "Виставка на батьківщині є для мене виміряним визнанням".

В практику культурного будівництва впроваджуються й інші форми творчого співробітництва з митцями діаспори. На початку 1995 р. керівником Державного симфонічного оркестру України призначено Теодора КУЧЕРА — громадянина Австралії. Певний

час диригент творчо співпрацював з колективом, внаслідок чого з'явилося, зокрема, кілька вдалих диско-записів. Так, запис музики Б.ЛЯТОШИНСЬКОГО визнано кращим диском року<sup>12</sup>.

Активну роль в ознайомленні населення України з національною українською культурою, що твориться і функціонує в діаспорі, відіграють також мистецькі професіональні та аматорські колективи. З перших повоєнних років встановилися безпосередні культурні контакти української громади Канади з Україною. В 1946 р. в Канаді перебувала делегація митців з України, до складу якої входили І.ПАТОРЖИНСЬКИЙ, З.ГАЙДАЙ, А.МАЛИШКО. Вони взяли участь у фестивалі української музики, пісні і танцю. Канаду відвідували також відомі професіональні колективи: заслужений державний хор ім.Г.ВЕРЬОВКИ, заслужений державний академічний ансамбль танцю ім.П.ВІРСЬКОГО, заслужена хорова капела "Грембіта", окремі співаки, музиканти.

Одніак тривалий час, виходячи зі свого негативного ставлення до діаспори, владні структури спрямовували культурні контакти з нею таким чином, що вони були односторонніми — в напрямку закордону. Населення України майже не знало мистецького життя діаспори. Певною мірою переломними в цьому плані стали 80-ті роки. Україну систематично почали відвідувати мистецькі колективи і окремі виконавці з діаспори. Так, у 1990 р. в республіці побували танцювальний ансамбль "Шумка" з Канади під керівництвом І.ПІХЛИКА. Колектив виступав на сценах Києва, Львова, Івано-Франківська. У цей же час вперше одержали змогу приїхати в Україну відомі за кордоном художні колективи — жіночий хор "Левада",

чоловічий “Оріон”, оркестр “Авангард”. Гастролював в Україні і хор “Думка” з Нью-Йорка <sup>13</sup>.

Визначною подією стало також проведення в липні 1990 р. у Львові міжнародного фестивалю українського фольклору “Громада”. В ньому взяли участь творчі колективи з діаспори — “Чуплак” (Великобританія), “Каштан” (США), “Ослов’яни” (Польща), товариства ім. Т.ШЕВЧЕНКА (Югославія), “Весна” (Франція). Так поступово встановлюються творчі контакти між мистецькими колективами діаспори і материкової України, що сприяє широкому взаємознайомленню з надбаннями національної культури.

Необхідність зміцнювати культурні контакти України з діаспорою добре розуміли діячі культури. Про своє ставлення до зміцнення культурних зв’язків чітко висловився відомий письменник і громадський діяч І.БАГРЯНИЙ. В публікації “Зустріч культури з примітивізмом”, вміщеній в “Українських вістях” 8 липня 1962 р. І.БАГРЯНИЙ, висловлюючись з приводу гастролей у США й Канаді Державного ансамблю танцю Української РСР писав: “Навіть найменший осяг українського науковця чи митця у вільному світі, кожна книжка, написана українцем і видана чужинцями, яка зискує симпатії, кожен мистецький (мистецький!) виступ українських об’єднань чи талановитих одиниць — ось це нині рухає українську справу наперед, здобуваючи Україні симпатії світу та прихильників визвольної боротьби нашого народу” <sup>14</sup>.

В процесі культурних контактів зростає роль інтелектуальної еліти української діаспори у відродженні духовно-церковної культури — складової традиційної культури українського народу. Якщо в Україні

духовно-церковна культура не мала умов для розвитку, то в українській діаспорі у США, Канаді, країнах Європи, Латинської Америки та Австралії ця традиція збереглася серед українців. Там збудовано чимало храмів, досягли успіхів ікономалярство, духовна музика, християнська поезія і фольклор тощо. Тобто в українській діаспорі розвивалося те, що було знищено і навіть певною мірою переслідувалося в Україні. Це зумовило деяку позитивну роль культури української діаспори стосовно сучасної культури України. Завдяки створеним там духовним цінностям активізується процес відродження духовно-церковної культури в незалежній державі.

Цьому сприяє також творчість багатьох діячів культури діаспори. Серед них назвемо художника Миколу БІДНЯКА, який за своїм менталітетом близький до української культури. Він добре знайий у світі митець, який малює вустами і пальцями ніг. Його життя та творчість є взірцем мужності й працелюбності. Народився М.БІДНЯК у Канаді, але завжди мріяв повернутися на Україну, землю своїх предків, де він черпає сили та натхнення для творчості. Визнання здобули його твори “Архангел Михаїл”, “Три Марії”, “Портрет митрополита Андрія Шептицького”, “Ангел над Львовом” та інші. Важливу сторінку творчості М.БІДНЯКА становлять ікони. Серед них — “Спас”, “Богородиця”, “Чорнобильська Богоматір” тощо. З 1993 р. він — професор Львівської академії мистецтв, а з 1994 р. — член Спілки художників України. М.БІДНЯК подарував ряд своїх творів Міністерству культури і мистецтв України, музейним установам, зокрема, знамениту “Чорнобильську Богоматір” — Національному худож-

ньому музею <sup>15</sup>. 1995 р. М.БІДНЯК удостоєний Державної премії України ім.Т.ШЕВЧЕНКА.

Популяризації творчості діячів української культури, які працюють за межами України, включенню їх доробку до культурного потенціалу українського народу великою мірою сприяє відзначення їх преміями, встановленими в країні. Так, Державну премію України ім.Т.ШЕВЧЕНКА присуджено Роману РАХМАННОМУ, публіцисту з української діаспори в Канаді; багатогранні твори якого увійшли до три томника "Україна атомного віку". Вони протягом десятиліть формували громадську думку світу щодо українства.

До духовного фонду українського народу включаться творчий доробок вчених-гуманітаріїв, що жили і працювали в діаспорі. До речі, там активно розвивалися численні напрямки українознавства. Українські науковці гуртувалися навколо таких інституцій, як Наукове товариство ім.Т.ШЕВЧЕНКА (НТШ), Українське історичне товариство, Українська Вільна Академія наук, Український вільний університет (Мюнхен), Гарвардський і Канадський інститути українських студій тощо.

Науковою базою значної групи дослідників у галузі історії в діаспорі стало Українське історичне товариство. Першим президентом цієї престижної інституції був найстаріший український історик О.ОГЛОБЛИН, автор численних праць і розвідок. Свого часу він викладав курс історії в Київському університеті, був директором Державного архіву в Києві.

За 30 років свого існування Українське історичне товариство видало понад 80 книжок українською і

англійською мовами, зокрема, "Атлас історії України". З 1965 р. почав виходити журнал "Український історик", який очолив Л.ВИНАР. Авторами матеріалів часопису стали розкидані по всьому світу українські вчені: Д.ДОРОШЕНКО, О.ОГЛОБЛИН, М.АНТОНОВИЧ, Л.ВИНАР, П.КУРІННИЙ, Н.ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО, О.ДОМБРОВСЬКИЙ, М.ЧУБАТИЙ та ін. У ньому побачили світ праці, які не могли з'явитися в Україні в умовах тоталітаризму.

Дослідження авторів з діаспори дедалі активніше включаються до української історіографії. На основі осмислення багатющого фактичного матеріалу вони поглиблено аналізують важливі ділянки суспільного, духовного та економічного життя українського народу, узагальнюють досвід його державотворення. Ці праці містять наукові версії окремих періодів в історії нашої держави, що в майбутньому приведе до вироблення і утвердження справді наукової концепції історії України. В українській історіографії своє місце займають праці як сучасних дослідників, так і тих, що працювали над проблемами історії України в попередні періоди, а починали творчу працю ще на батьківщині. Серед них — представники державницької школи Д.ДОРОШЕНКО, О.ОГЛОБЛИН, В.ЛИПІНСЬКИЙ, Н.ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО та ін.

В наш час утвердженню нового погляду на історичний процес в Україні сприяла праця О.СУБТЕЛЬНОГО "Україна. Історія" (К., 1991), яка стала здобутком масового читача, зокрема широких кіл студентства, старшокласників.

Вагоме місце в сучасній українській історіографії посідає один з продовжувачів державницької школи,

представник сучасної української історичної науки в діаспорі Василь ВЕРИГА. Він є автором ряду досліджень з історії України, що публікувалися за кордоном. Крім того, український читач одержав можливість ознайомитися з публікаціями В.ВЕРИГИ, виданими на багьківщині. Це — книги “Там, де Дністер круто в’ється...” (Львів, 1993), “Листопадний рейд” (К., 1995), “Нариси з історії України (кінець XVIII — початок XX ст.)” (Львів, 1996).

Наукові версії окремих періодів в історії України знайшли відображення в дослідженнях Т.ГУНЧАКА “Україна: перша половина XX ст.” (К., 1993), І.НАГАЄВСЬКОГО “Історія української держави двадцятого століття” (К., 1993) та ін. До останнього часу в Україні було майже невідоме ім’я визначного філософа, публіциста, громадського і політичного діяча діаспори, члена НТШ і УВАН М.ШЛЕМКЕВИЧА. В повоєнний час він вивчав і аналізував найбільш сталі прикмети української вдачі та збереження її ідентичності на різних історичних етапах, трансформацію менталітету українського народу. Цей сюжет був штучно вилучений з кола дослідницьких проблем, якими займалися вчені в Україні. 1954 р. в Нью-Йорку побачила світ історіософська та культурологічна праця М.ШЛЕМКЕВИЧА “Загублена українська людина”, в якій осмислено типологію української людини в її розвитку. Невдовзі виходить збірник з проблем української ментальності — “Українська душа” (автори — Є.ОНАЦЬКИЙ, О.КУЛЬЧИЦЬКИЙ, В.ЦИМБАЛІСТИЙ, М.ШЛЕМКЕВИЧ)<sup>16</sup>. Лише 1992 р. ці книги видано в Україні.

Велику увагу дослідники діаспори приділяли

історії культури. Звертаючись до проблем української національної культури, вони розглядали її як державотворчу силу, чинник формування національної самосвідомості.

З'явився ряд праць спеціального культурологічного напрямку. Серед них — публікації Ф.ЛАБУШ-НІЯКА “Дорогою культури чи стежками політиканства” (Париж, 1947), Д.ЛОБАЯ “Непереможна Україна. Факти про боротьбу Москви з українським націоналізмом на культурному фронті по Другій світовій війні” (Вінніпег, 1950), В.ШАЯНА “Джерело сили української культури” (Лондон, Торонто, 1972) тощо. Певний інтерес для розуміння позицій дослідників діаспори щодо оцінки літературно-мистецького процесу в Україні становить монографія П.ГОЛУБЕНКА “Україна і Росія у світлі культурних взаємин” (Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1987). Автор розкриває специфічні обставини літературного процесу в Україні за радянської влади. В розділі “Війна з літературою” аналізується літературне життя в Україні в повоєнний час (1946-1951 рр.). Дослідник зазначає, що в цей період літературний процес був не тільки позначений позалітературними чинниками, що впливали з ідеологічних догм тоталітарної системи, а й здійснювався не літературними засобами — шляхом морального і політичного терору, розгрому літературних організацій, репресій проти українських письменників<sup>17</sup>.

Значну увагу концепції національної культурної політики приділяють й інші науковці — представники української діаспори.

Включення до української історіографії доробку діаспорних дослідників, безумовно, є позитивним

явищем: збагачується палітра наукових поглядів і оцінок, що в свою чергу, сприяє більш інтенсивному розвитку історичної науки в Україні.

В умовах кризового стану економіки України процес розширення культурного фонду нації великою мірою залежить від рівня його фінансування. Безумовно, в зв'язку з цим патріотичними є певні акції, здійснені представниками діаспори щодо вирішення деяких проблем.

Прагнення українців діаспори сприяти утвердженню незалежної України, розквіту її національної культури знаходить вияв також у матеріальній підтримці мистецьких процесів, окремих діячів культури. З цією метою в діаспорі створено спеціальні фонди, встановлено різні премії та нагороди діячам української культури. Понад 15 років існує в США фонд Омеляна і Тетяни АНТОНОВИЧІВ, премії якого присуджуються за видатний вклад у розвиток української культури. В 1995 р. лауреатами премії фонду стали письменник Є.ГУЦАЛО і науковець-історик О.АПАНОВИЧ.

До 1000-річчя християнства Український науковий інститут Гарвардського університету розпочав видання основних творів давнього українського письменства від початків християнства до кінця XVIII ст. Для цього завдяки пожертвам української громади США та Канади були зібрані значні кошти. Планувалося видати 40 томів: факсимільні видання, а також серію їх перекладів англійською мовою. До середини 1995 р. побачили світ вісім томів даної серії. 200 комплектів цих видань Український науковий інститут Гарвардського університету передав Міністерству культури України для найбільших

бібліотек республіки. Серед них — твори Мелетія СМОТРИЦЬКОГО, Лева КРЕВЗИ, Захарія КОПИ-СТЕНСЬКОГО, Подорожній діарій Пилипа ОРЛИКА, а також Київський та Галицько-Волинський літописи (у двох зведеннях — так званих острозькому і четвертинському кодексах) і літопис Григорія ГРАБЯНКИ.

Періодко музейним та бібліотечним установам країни передаються культурні цінності. Напередодні 134-х роковин перенесення Кобзаря на Чернечій горі нащадки академіка М.БІЛЯШІВСЬКОГО презентували Національному Шевченківському заповідникові оригінал гравюри Т.ШЕВЧЕНКА "Приятелі". Це офорт з картини І.СОКОЛОВА виконаний 1859 р. в Петербурзі. За нього Т.ШЕВЧЕНКУ першому в Росії присвоєно звання академіка гравюри. У родині БІЛЯШІВСЬКИХ офорт зберігався понад сто років.

Процес повернення в Україну культурних цінностей, які з тих чи інших причин опинилися за кордоном, набуває дедалі більших масштабів. Для його організації і спрямування створена Національна комісія при Кабінеті Міністрів України. Її зусиллями повернуто частину документів О.ДОВЖЕНКА, що знаходилися в Москві. Повернувся в Україну з США і архів сучасного українського письменника Василя БАРКИ, окремі твори української художниці Л.МОРОЗОВОЇ, вченого і дослідника В.СІЧИНСЬКОГО, колекція мистецьких творів М.АНДРІЄНКА та ін. Все це збагачує культурний фонд українського народу.

Повернення історико-культурної спадщини і поповнення нею сучасного духовного потенціалу країни це тривалий процес. Культурний фонд народу

збагачується завдяки включенню до нього кращих надбань як української культури, так і культур всіх національних меншин, що проживали і проживають в Україні. Адже Україна, як й інші держави, не є моноетнічною країною. Крім 37 млн. українців, на її території проживають 11,5 млн. росіян, майже півмільйона євреїв, приблизно стільки ж білорусів, тисячі молдаван, кримських татар, угорців, румунів, греків, поляків тощо.

Одним з найважливіших факторів, що визначають рівень зростання інтелектуального потенціалу держави, піднесення ролі духовної спадщини в утвердженні національної самосвідомості є створення умов для національно-культурного розвитку всіх національних меншин, що проживають в ній.

В Україні працює понад 270 національно-культурних товариств, які мають на меті сприяти відродженню культури, традицій, мови малих етносів. На це ж спрямована і національно-культурна політика держави. Зокрема, Комітет з питань національностей і міграцій підготував "Державну програму розвитку культур національних меншин в Україні на період до 2000 року". Згідно з нею планується забезпечити підтримку національних меншин. З цією метою в Києві створюється представницький орган певної національності для налагодження зносин представників різних етнічних груп з державою.

Свідченням розбудови національних культур стало досить інтенсивне відродження єврейської, кримсько-татарської, грецької літератур в Україні. Художня література твориться грузинською, вірменською, азербайджанською, чуваською, бурятською, іспанською, німецькою, словацькою, а останнім часом і га-

гаузською мовами. Цьому сприяє розвиток мережі видань національними мовами: в “Каменярі” — польською, “Карпатах” — угорською, чеською, словацькою, “Маяку” — єврейською, болгарською, гагаузською, “Донбасі” — грецькою, “Січі” — німецькою, “Таврії” — кримсько-татарською. 1994 р. в Центральній науковій бібліотеці ім.В.І.ВЕРНАДСЬКОГО відкрита єврейська наукова бібліотека з найбільшою в Європі колекцією єврейських рукописів, книг і періодичних видань.

Кращі надбання культур національних меншин поповнюють духовний фонд народу України.

В умовах незалежної України процес відродження духовної спадщини стає все більш багатограним і глибоким: він включає повернення до культурного фонду забутих, несправедливо вилучених з нього культурних цінностей, а також включення духовних надбань, що створювалися в українській діаспорі. Розширення духовного фонду народу — важливий чинник національно-духовної розбудови країни.

## ПРИМІТКИ

1. ІСАЄВИЧ Ярослав. Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. - Львів, 1996. - С.11.
2. ЖУЛИНСЬКИЙ М. Із забуття - в безсмертя: (Сторінки призабутої спадщини). - К., 1990. - С.17-18.
3. СИДОР Олег. Складна дорога на батьківщину// Сучасність. - 1996. - № 9. - С.136-137.
4. МЕЛЬНИК В. Модернізм української прози: генеза, розвиток, історичне значення// Сучасність. - 1996. - № 12. - С.115.
5. П'ЯНОВ В. На кого наїхало колесо// Літературна Україна. - 1995. - 19 січ.
6. ГАЙВОРОНСЬКА Г. Поет і степ// Літературна Україна. - 1995. - 20 квіт.
7. ПРОКОП Д. Українці в Західній Канаді: До історії їхнього поселення та поступу. - Едмонтон, 1988. - С.172.
8. БОРОВИК М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991) - (6.м.). - С.169.
9. СЛАВУТИЧ Яр. У вирі багатокультурности: Спогади учасника. - Славути - Едмонтон - Альберта, 1988. - С.192.
10. КАШКАДАМОВА Н. Шанувала і любила вас Галичина// Культура і життя. - 1995. - 7 січ.
11. ТАРНАШИНСЬКА Л. Повернення Василя АВРАМЕНКА// Літературна Україна. - 1995. - 6 квіт.
12. Культура і життя. - 1995. - 28 січ.
13. ЄВТУХ В.Б., КАМІНСЬКИЙ Є.С., КОВАЛЬЧУК О.О., ТРОЩИНСЬКИЙ В.П. Зберігаючи українську культуру. - К., 1992. - С.87-88.
14. БАГРЯНИЙ Іван. Публіцистика: Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе. - К., - 1996. - С.776.
15. На Україну повернусь// Культура і життя. - 1995. - 22 берез.
16. ШЛЕМКЕВИЧ М. Загублена українська душа. - К., 1992; ОНАЦЬКИЙ Є., КУЛЬЧИЦЬКИЙ О., ЦИМБАЛІСТИЙ В., ШЛЕМКЕВИЧ М. Українська душа. - К., 1992.
17. ГОЛУБЕНКО П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. - Нью-Йорк - Париж - Торонто, 1987. - С. - 453.

Підписано до друку 14.09.99 Формат 60х84 1/16

Ум.друк.арк. 1,86    Обл.вид.арк. 2,0

Тираж 100.    Зам. 236    1999р. Безплатний

Літограф.-д-ця Ін-ту історії України НАН України

Київ-1, Грушевського, 4

